

TALABALARNING O'QISHGA BO'LGAN MOTIVATSIYASINI OSHIRISH USULLARI.

Narziyev Mirjamol Abdirayem o'g'li

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Filologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Azaldan, talabalarning ilm olishga bo'lgan motivatsiyasi ta'lim jarayoni samaradorligi poydevori bo'lib kelgan. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarining ilm o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishning turli usullari to'g'risida fikrlar ilgari suriladi, motivatsiyaning talaba faoliyati va muvaffaqiyatlariga ta'sir doirasi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, bir qancha olimlar tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalar va yondushuvlarining mohiyati ochib berishga harakat qilinadi.

Kalit so'zlar: talaba, motivatsiya, talaba faoliyati, ichki va tashqi motivatsiya, ta'limda motivatsiya, psixologik omillar, o'quv muhitining ta'siri, real hayotga bog'liq o'quv dasturlari.

Annotation: From ancient times, students' motivation for learning has been the foundation of the effectiveness of the educational process. This article explores various methods for enhancing the motivation of university students to engage in learning and examines the impact of motivation on students' activities and achievements. Additionally, it aims to reveal the essence of ideas and approaches proposed by several scholars.

Keywords: student, motivation, student activity, intrinsic and extrinsic motivation, motivation in education, psychological factors, impact of the learning environment, real life-related curricula.

Har bir inson o'z maqsadlari yo'lidagi ko'plab to'siqlarni yengib o'tadi, muayyan muammo va vazifalarni hal qilish yo'llarini rejalashtiradi va o'ylaydi. Faol hayotiy pozitsiya, har tomonlama rivojlanishga intilish va shaxsiy o'sish odamlarda bir xil darajada namoyon bo'lmaydi va bu farqni tushunishning kaliti motivatsiyadir. O'zingizni va boshqalarni rag'batlantirish nimani anglatishini va motivatsiyani rivojlantirish uchun qanday qilib to'g'ri ishlash kerakligini hamma ham bilmaydi.

Yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning orzu-umidlarini amalga oshirish davlat siyosatining eng ustuvor vazifalaridan biridir. Talabalarga e'tibor davlatning ertangi kuniga, boshqacha qilib aytganda, "Uchinchi Renessans" yaratuvchilariga e'tibordir. Shu sababli, ularning ta'lim olish jarayonlari, turmush sharoitlari va dunyoqarashlari doimiy ravishda davlat nazorati ostida bo'lishi tabiiydir. Iqtidorli yoshlarning bilim va salohiyati davlat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqdir.

Motivatsiya - odamni faol faoliyatga undovchi sabablar majmuidir, shu sababdan inson motivatsiyasiz hech bir ishga yo'nalishi imkonsiz. Ayniqsa ta'lim jarayonida uning

roli muhimligi butun dunyo olimlari tomonidan tan olingan va har tomonlama o'rganilgan.

Motivatsiya xulq-atvorni tartibga soluvchi jarayon sifatida qaraladi, chunki u insonni mehnatga undaydi. Axir, har qanday harakat yoki harakatsizlik har doim ham ongli bo'lmasa ham, motivni yashiradi. Motivatsiya haqida birinchi eslatmani mashhur nemis mutafakkiri A. Shopengauer tilga olgan. Motivatsiya deganda ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan va ular atrofida ko'plab nazariyalar shakllangan murakkab psixologik hodisalar tushuniladi. Vaqtni qanday qilib yaxshiroq boshqarishni o'rganish va maqsadlaringizga qanday erishishni tushunish uchun siz qanday motivatsiya turlari mavjudligini va ularni qanday muvaffaqiyatli qo'llashni tushunishingiz kerak.

Inson faoliyatini tahlil qilar ekanmiz, agar biror kishi motivatsiya nimani anglatishini to'liq tushunmasa, unda bu nima ekanligini oddiy so'zlar bilan osongina tushuntiring. Birinchidan, siz ushbu so'zning kelib chiqishini va uning ma'nosini bilib olishingiz kerak. "Motivatsiya" atamasi lotincha "harakat" deb tarjima qilingan "harakatlanuvchi" so'zidan kelib chiqqan. Ushbu atamaning kelib chiqishini bilib olgandan so'ng, motivatsiya shaxsning harakatlarini boshqaradi, uni muayyan harakatlarni bajarishga yoki aksincha, harakatsizlikka undaydi, degan xulosaga kelish mumkin. Motivatsiya - bu insonning qobiliyatlaridan biri bo'lib, unga kerakli narsaga erishishga yordam beradi. Motivatsiyaning ishlab chiqilgan nazariyalari odamga uning hayot tarziga, faollik darajasiga va tashkilotiga katta ta'sirini ko'rsatadi. Ya'ni, odam qanchalik ko'p g'ayratli bo'lsa, u o'z maqsadlariga erishish uchun shunchalik ko'p harakat qiladi. Ba'zi olimlar inson motivatsiyasini faoliyatni tartibga solish jarayoni deb tushunishadi, boshqa mutaxassislar esa bu atama bilan ma'lum bir motivlar to'plamini nazarda tutadilar.

O'quv motivlari – o'quvchilarning o'quv faoliyatlarini har tomonga yo'nal-tirishdir. Misol uchun, agar o'quvchining faoliyati kishilar bilan muloqot qilishga yo'naltirilgan bo'lsa unda ijtimoiy motivlar paydo bo'ladi. O'quv faoliyati psixo-logiyasi, uni amalda qo'llash jarayonida motivatsiya muammosini L.S. Vygotskiy, A.G. Asmolov, V.V. Davydov, A.N. Leontiev, A.R. Luriya, A.V. Petrovskiy, S.L. Rubinshteyn kabilar chuqur o'rganib kelishgan va ularning ta'kidlashicha, ta'lim faoliyatini amalga oshirish jarayonida o'quvchining boshqalar bilan bo'lgan o'zaro munosabatlariga asoslangan motivatsiya turi sifatida ijtimoiy motivlar ko'rsatiladi.

Psixologiyada motiv - bu insonning faol harakatlarini ma'lum bir yo'nalishga yo'naltirishga yordam beradi, inson o'z faoliyati davomida erishmoqchi bo'lgan narsaning umumlashtirilgan tasviridir. Maqsadga erishishdan kelib chiqadigan ijobiy his-tuyg'ular yoki maqsadlarga erishib bo'lmaydigan holatlarda salbiy his tuyg'ular shaklida o'zini namoyon qilishi mumkin. Motiv ehtiyoj yoki maqsad bilan bir xil emas. Shaxs uchun motivatsiya nazariyalarida ehtiyoj jismoniy yoki psixo-logik noqulaylikni bartaraf etishga bo'lgan ongsiz istakdir, maqsad esa o'z xohish-istaklari va tashqaridan keladigan ma'lumotlar ustida ishlash jarayonida ongli ra-vishda qo'yiladi. Motivlar turli ehtiyojlar asosida shakllanadi va maqsadga erishish uchun rag'batdir. Ular inson uchun ishlab chiqilgan motivatsiya nazariyalarida batafsil ko'rib chiqiladi.

Bundan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, muloqot motivatsion sohada alohida o'rinni egallaydi. Faoliyat jarayonida talabalar insonlar bilan muqarrar muloqotga kirishadilar, shu sababli muloqot ko'nikmasi faoliyat motivlari bilan uzviy bog'liq. Talabalarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishda ijtimoiy omillarning ahamiyati katta. Talabalarning o'qishga bo'lgan motivatsiya-larini oshirish nafaqat ularning shaxsiy muvaffaqiyatiga, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim aha-miyatga ega. Quyida ushbu maqsadga erishish uchun samarali usullar bayon etiladi:

1. Ichki motivatsiyani kuchaytirish.

“Iroda bor joyda yo'l bor” degan gap to'g'ri aytilgan. Har qanday ishni qilish uchun tayyorgarlik kerak. Tayyorgarlik insonning “men” dan shakllanadi. Ichki motivatsiya – shaxsning tashqi rag'bat yoki bosimlardan yiroq holda, faqatgina o'z hoxish-istaklari sababli ma'lum faoliyatni amalga oshirishga bo'lgan ichki hissi. Talaba ilm olishni o'zi uchun qiziqarli deb bilgani sababli bu xildagi motivatsiya ta'limda eng samarali usullardan biri sifatida tan olinadi.

2. Tashqi motivatsiyani oshirish.

Tashqi motivatsiya - talabaning hayotiy sharoitlari bilan belgilanadi, u talabaning faoliyati tashqi mukofotlar yoki jazodan qochish vajidan amalga oshirish istagidir. Ta'limda tashqi motivatsiya ichki motivatsiya bilan uyg'un holda olib borish ma'lum muddatli muvaffaqiyat uchun samarali hisoblanadi.

3. Psixologik qo'llab-quvvatlash: Psixologik qo'llab-quvvatlash - talabalarning ruhiy holatini yaxshilash va ilmiy faoliyat ta'sirida kelib chiqadigan stresslarni ka-maytirish uchun beriladigan ko'makdir. Talabalar ijtimoiy ruhlantirish va o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish orqali yanada samarali o'qishlari mumkin.

4. Zamonaviy psixologik yondashuv: Zamonaviy psixologik yondashuvlarda talabalarni o'quv jarayonlarida ruhlantirish uchun zamonaviy psixologiya va pedagogik bilimlarga tayaniladi. Bu turdagi yondashuvlar talabalarning ijtimoiy, hissiy va ruhiy holatlaridan kelib chiqilgan holatda ko'proq samaradorlikka erishishning bir omilidir. Masalan, onlayn o'quv platformalari talabaning qiziqishini oshirish uchun zamonaviy vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

Shaxsning motivatsiyasini ijobiy va salbiy, barqaror va beqaror turlarga bo'lish mumkin. O'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan tashqi va ichki motivatsiya ham mavjud. Har qanday odam uchun ijobiy motivatsiya yoqimli his-tuyg'ular bilan qo'llab-quvvatlanishi kerak, salbiy motivatsiya esa salbiy tajribalardan qochishga qaratilgan. Barqaror motivatsiya insonning asosiy fiziologik ehtiyojlarini qamrab oladi va doimiydir, beqaror motivatsiya esa shaxsning ehtiyojlariga bog'liq (*masa-lan, yomon odatlarga qarshi kurash*). Bundan tashqari, individual, guruh va kognitiv motivatsiya ajratiladi. Har bir shaxs uchun motivatsiyaning individual turi orga-nizmning fiziologik holatini saqlab qolishdan iborat bo'lib, guruh motivatsiyasi ijtimoiy aloqalarni qurish bilan bevosita bog'liqdir. Kognitiv motivatsiya yangilikni o'rganishga qaratilgan bo'lib, o'yin, tadqiqot faoliyati shaklida namoyon bo'ladi. Odamlarni ishlashga undagan barcha sabablar orasida eng keng tarqalgan motivlar ham tanlangan.

Ko'pincha odamlar o'z harakatlarida hokimiyat, o'zini o'zi tasdiqlash, iden-tifikatsiya qilish, qo'shilish, o'z-o'zini rivojlantirish motivlari, shuningdek, tashqi va ijtimoiy ahamiyatga ega motivlarga asoslanadi. Boshqa motivlar ham inson faoliyati uchun asosiy motivatsiyaning tarkibiy qismlari bo'lishi mumkin. Sizni turli xil narsalar va jarayonlar rag'batlantirishi mumkin, bu sizning xarakteringizga, turmush tarzingizga va professional muhitingizga bog'liq.

Har bir insonda ichki motivatsiya muhim rol o'ynaydi. Tashqi motivatsiya tashqaridan rag'batlantirishni olish bilan tavsiflanadi. Inson hayotidagi tashqi va ichki motivatsiya insonning kundalik hayotida tashqi va tovon olish, maqto'v yoki e'tirof olish uchun birinchi navbatda har qanday ish bilan shug'ullanadi. Inson motivatsiyasi nazariyalariga ko'ra, uning ichki shakli tashqi sharoitlar bilan bog'liq emas va shaxs ma'lum bir faoliyatni, birinchi navbatda, unga zavq keltiradiganligi uchun tanlaydi. Misol uchun, u tanlovda g'alaba qozonish uchun emas, balki ijobiy his-tuyg'ularni olish uchun chizadi. Oddiy odam hayotidagi motivatsiyaning bu ikki turi bir-biri bilan chambarchas bog'liq va ko'pincha bir xil faoliyat bir nechta motivlar bilan qo'llab-quvvatlanadi. Motivatsiya nazariyalari Maslou, Alderfer, Gertsberg, Adams, Vroom kabi mashhur psixologlar tomonidan ishlab chiqilgan. Inson ehtiyojlarini batafsil tahlil qilish motivatsiya nazariyalari sohasida ikkita asosiy yo'nalishni aniqlashga imkon berdi:

1. Protsessual;

2. Ma'lumot beruvchi;

Ushbu motivatsiya nazariyalarining har biri ko'plab tarafdorlarni jalb qildi. Asosiy nazariyalarni o'rganib chiqib, insonning motivatsiyasi turlarini yaxshiroq tushunish, turli xil hayotiy vaziyatlardainson harakatlarining mohiyatini tahlil qilish mumkin. Shaxsni rag'batlantirishning ushbu yo'nalishida asosiy e'tibor inson ehtiyojlari va ularni tizimlashtirish usullarini tahlil qilishga qaratilgan. Shaxs xulq atvori xususiyatlarini shakllantirishga ichki hissiy-irodaviy impulslarning ta'siri o'rganiladi. Motivatsiya nazariyasining bunday Gertsberg, Makkelland, Alderfer tomonidan qabul qilingan.

Maslou nazariyasi. Har qanday shaxs uchun motivatsiyaning ushbu nazariyasida eng muhimi, ehtiyojlarning guruhlariga bo'linishi, ular o'rtasida qat'iy ierarxiya kuzatiladi. Inson motivatsiyasining ushbu nazariyasini tasvirlash uchun asosiy fiziologik ehtiyojlarga asoslangan piramidadan foydalanish mumkin va piramidaning eng yuqori qismi o'z-o'zini amalga oshirishga erishishdir.

Alderfer nazariyasi. Inson motivatsiyasining ushbu nazariyasiga ko'ra, barcha ehtiyojlarni 3 guruhdan biriga (*mavjudlik, bog'lanish va o'sish*) kiritish mumkin. Maslou nazariyasidan odamni motivatsiya qilishning ushbu nazariyasi o'rtasidagi farq shundaki, Maslou quyi ehtiyojlardan yuqori ehtiyojlarga faqat bir tomonlama harakatni tan oldi;

Makkelland nazariyasi. Agar siz ushbu motivatsiya nazariyasini o'rgan-sangiz, inson hayot davomida muvaffaqiyatga erishish, sheriklik va hukmronlik ehtiyojlarini o'zlashtirishi mumkinligini va ulardan biri uning fe'l atvori va xatti-harakatlariga kuchli ta'sir ko'rsatishini ko'rishingiz mumkin;

Gertsberg nazariyasi. Bu nazariyada shaxsning shakllanishiga va uning fao-liyatiga moddiy va nomoddiy omillarning ta'siri ko'rib chiqiladi. Inson motivatsiya-sining bu nazariyasidan firma va korxonalar rahbarlari tomonidan xodimlar mehna-tini optimallashtirish uchun keng foydalaniladi.

Inson motivatsiyasining quyidagi nazariyalari nafaqat ehtiyojlarni, balki ko'zlangan maqsadga erishishga qaratilgan harakatlarni, faoliyatning xarakterini ham tahlil qiladi. Muayyan shaxs uchun motivatsiya darajasi nafaqat ehtiyojlarning mavjudligiga, balki uning ushbu ehtiyojlarni qondirishga qanchalik tayyor ekan-ligiga ham bog'liq. Siz tanlagan yondashuv samarali bo'lishiga va maqsadga erishishga yordam berishiga qat'iy ishonch hosil qilish kerak.

Adamsning tenglik nazariyasi. Inson uchun motivatsiyaning ushbu nazariya-sining mohiyati shundaki, u muayyan harakatlar natijasini xuddi shunday hayotiy sharoitlarga tushib qolgan boshqa odamlarning natijasi bilan solishtirishga moyil. Inson motivatsiyasining ushbu nazariyasi sub'ektiv bo'lganligi sababli, adolatli baholashdan tashqari, inson boshqalar tomonidan olingan natijani kam yoki ortiqcha baholashi mumkin.

Motivatsiya nazariyalari inson uchun muhim rol o'ynaydi, chunki motivatsiya qanday shakllanganligini tushunib, siz ushbu ma'lumotlardan maqsadlaringizga eri-shish uchun foydalanishingiz mumkin. Muvaffaqiyatli odam turli xil foydali moti-vatsiyalardan muvaffaqiyatli foydalanishi va kerak bo'lganda boshqalarni rag'bat-lantirishi kerak. Nazariy materialni o'rganib chiqib, siz o'zingiz uchun eng foydali yondashuvni tanlashingiz va kundalik hayotda undan nimanidir olishingiz mumkin. Biroq, o'zini va boshqalarni rag'batlantirish nimani anglatishini hamma ham bil-maydi.

Mutaxassislar tomonidan ishchilar va talabalar uchun turli xil motivatsiya usullari qo'llaniladi. O'z-o'zini rag'batlantirish usullari ham mavjud, ular orasida: Tasdiqlarni o'qish va takrorlash, o'z-o'zini ifoda etish; buyuk odamlarning hayot yo'llarini o'rganish, vizualizatsiya. Inson uchun motivatsiya nazariyalarini o'rga-nish o'z xatti-harakatlarini va boshqa odamlarning xatti-harakatlarini yaxshiroq tushunishga, samaradorlikni oshirish rejasini ishlab chiqishga yordam beradi. O'zingizni harakatga undash nimani anglatishini hal qilsangiz, vaqt o'tishi bilan ko'plab muammolarni hal qilish siz uchun muammo bo'lib qolmaydi. Hayotda muvaffaqiyatga erishish nafaqat motivatsiya, balki boshqa ba'zi ko'nikmalar, masalan, muammolarni hal qilishda nostandart yondashuvlar bilan ham bog'liq.

Demak, ta'lim jarayonida ta'lim motivatsiyasining o'rni benihoya muhimdir, nega deganda talabalarning o'quv faoliyatlarini motivatsion soha orqali rivoj-lantirish samarali natijalarga erishishning eng asosiy faktoridir. "Iroda bor joyda yo'l bor" degan gap to'g'ri aytilgan. Har qanday ishni qilish uchun, birinchi navbatda, buni qilishga tayyor bo'lishingiz kerak. Bu, ular aytganidek, "siz yarim jangda g'alaba qozonasiz". Biror narsa qilish istagi sizning maqsadlaringizni va ushbu maqsadlarga erishish yo'llarini yanada aniqlab beradi. Iroda siz ishonishingiz kerak bo'lgan narsadir, bu o'z-o'zini rag'batlantirishning ahamiyatini yanada oshiradi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash, motivatsion yondashuv tizimlari va amaliy tajri-balar talabalarning ilm olishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish uchun zarur. Ichki hamda tashqi mativatsiya uyg'un holda bo'lishi, ijobiy muhit yaratilishi muvaffa-qiyatga kata ta'sir ko_rsatadi. Bularning hammasi talabalarni yanada faol va moti-vatsiyali qilishga yordamchidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ergashova, S., Yadgarova, L., Ziyodulloeva, M., Norova, F., & Yuldashova, N. (2022). The principles of using computer technologies in the formation and development of students' language skills. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 13(Special Issue 6).
<https://www.pnrjournal.com/index.php/home/article/view/2116>
2. Isakulova , B. K. (2024). Role of leadership style in teaching process. GOLDEN BRAIN, 2(1), 615–619. Retrieved from
<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/6060>
3. Begmuradovich, S. A. (2025). EINSATZ VON INFORMATIONSTECHNOLOGIE IM FREMDSPRACHEN UNTERRICHT. СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИССЛЕДОВАНИЯ, 1(3), 97-102.
4. Begmuradovich, S. A. (2025). THE USAGE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYA-LAR JURNALI, 1(2), 180-184.
5. Begmuradovich, S. A. (2023). INTEGRATION OF EDUCATIONAL PROCESS FORMS. PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOIIY TADQIQOTLAR| JOURNAL OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH, 2(2), 20-23.
6. Sharafitdinov Abdulla. sharafitdinov, —Shaxs faoliyatida motivatsiyaning ilmiy nazariy psixologik tahlilil, Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti ilmiy-tadqiqotlar jurnali.2022-yil.54-bet
7. Суяров, А. Б. (2025). ТЕХНОЛОГИИ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОН-НОГО ОБУЧЕНИЯ. ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(2), 9-15.
8. Суяров, А. Б. (2025). СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(2), 217-225 Volume 2 Issue 7 [March 2025].